

אפליקציית שבת לכוחות הבטחון

רב"ט (מיל'), הרב מנשה צימרמן – ביהמ"ד להלכות צבא

- א. פתיחה
- ב. מנגנון הפעולה
- ג. גרמא
- ד. שינוי זרם
- ה. מסך דיגיטלי
- ו. אווירת השבת
- ז. סיכום

א. פתיחה

הדברים דלהלן נכתבים לשם חידוד והעמקה ולא נכתבו לשם הוראת הלכה למעשה. כמו כן, בזמן כתיבת הדברים האפליקציה עוד היתה בתהליך פיתוח, ויתכנו שינויים מן האמור בהמשך.

במהלך המלחמה, חיילים רבים שאינם לוחמים היו צריכים לבצע פעולות בטלפון שלהם¹. במקרים רבים היה מדובר על חיילים הנמצאים בכוננות למשך שבת שלמה, ונאלצים מדי פעם להשתמש בטלפון שלהם. ואילו, במקרים אחרים היה צורך לשימוש מרובה בטלפון במהלך השבת, עבור שיחות והודעות ושאר צרכים. מצבים אלו, של שימוש בטלפון בשבת על צורותיו השונות, אושרו על ידי הרבנות הצבאית, לכל אורך המלחמה, בהתאם לרמת הצורך והדחיפות².

שתי סיבות עיקריות הביאו את מדור הלכה וטכנולוגיה לפתח אפליקציה ייעודית עבור שימוש כוחות הבטחון. ראשית, השימוש בטלפון אסור בשבת, וראוי להפחית את רמת האיסור

1 'טלפון' במאמר זה הוא טלפון חכם עם מסך מגע, בו אין לחצנים שסוגרים מעגל, אלא הלחיצה מבוססת על שינוי זרם (ולכן לא התייחסנו לדין לחיצה הכפתורים). ראו בהמשך על עקרון הלכתי זה.

2 הוראות הרבנות הצבאית הלכו והתעדכנו במהלך הלחימה, ובפרט לקראת השבתות. חלק ממסמכים אלו מופיעים בכתובת זו: <https://www.rabaz-idf.com/ravzar-main>. ההנחיות התייחסו לשלל ההיבטים של המלחמה, והשימוש בטלפון לא תפס מקום מרכזי. מסמך אחד דן באריכות בנוגע לאופן התקשורת המומלץ בשבת בחמ"ל, ראו למשל כאן: <https://www.rabaz-idf.com/ravzar-main>. עוד בנושא זה (בנוגע לחמ"ל לא צבאי) ראו באמונת עתיך 142 עמ' 41-42 'סדרי עדיפויות בהעברת הודעה בשבת'.

של השימוש³. כמובן שלא מדובר על מצבים בהם יש צורך מבצעי בביצוע הפעולה באופן המהיר ביותר, אלא במצבים שאין דחיפות לביצוע מייד של הפעולה. שנית, משתמשים רבים הביעו את צערם מכך שהשימוש בטלפון גורם להם לשחיקה רוחנית ואף למדרון חלקלק. הקירבה התמידית לטלפון במהלך השבת מקשה על ההתנתקות מביצוע פעולות שבשגרה (שאינן נצרכות כלל לשם המשימה הצבאית) שלעיתים אף נעשות בשוגג גמור. אם כן, האפליקציה פותחה באופן שיפחית את האיסור של השימוש בטלפון (שעודנו קיים, כפי שיוסבר), וגם יעזור לחייל לשמור על אוירת השבת, במידת האפשר. להלן נדון ביסודות ההלכתיים של התאמה טכנולוגית לשבת עליהם בנויה האפליקציה (גרמא, שינוי זרם). במהלך הדיון נעלה כמה בירורים הלכתיים מעמיקים ביסודות אלו שעלו עקב פיתוח האפליקציה. כמו כן, נתייחס לשאלה של אוירת השבת והתועלת הגדולה שיש באפליקציה זו בתחום זה.

ב. מנגנון הפעולה

האפליקציה בנויה באופן הבא:

כאשר נכנסים לאפליקציה, המסך הראשי מציג אופציה של שיחה (חייגן) ומעבר לאפליקציית WhatsApp (וואטסאפ). מלבד שתי אפשרויות אלו, המסך גם מציג מספרים עיקריים, על מנת לחסוך בפעולות לשם יצירת שיחה. במקרה הצורך יש אופציה ללחוץ על 'אנשי קשר', גם במסך הראשי, ומשם לבחור יצירת שיחה לכל אנשי הקשר. יש גם אפשרות לבחור חיוג לפי מקשים.

כאשר מחייגים למספר מתוך אפליקציית השבת, בין אם זה נעשה במספרים המופיעים ישירות על המסך הראשי של אפליקציית שבת, או באופן אחר – יצירת השיחה נעשית באופן של גרמא. הגרמא בה השתמשו במקרה זה היא שהלחיצה יוצרת סימון פנימי במעבד (הנפת דגל) וכל מספר שניות מתבצעת סריקה (ע"י פולס חשמלי שיוצא ונכנס למעבד), ורק לאחר הרצת הסריקה (שנעשית באופן קבוע בלי קשר ללחיצה) וזיהוי הסימון החשמלי על ידי הסריקה – החיוג מתבצע.

3 לפי פוסקים רבים איסור השימוש בטלפון הוא איסור דרבנן, ככל הפעלת מכשיר חשמלי (בלי חוט להט או אופי מיוחד). ראו על כך באריכות בספר צומת (כרך א פרק א). אמנם טלפון חמור יותר משאר מכשיר חשמלי, משום שיש פוסקים הסבורים שהכתיבה על המסך היא איסור תורה (ראו בהמשך), אך למעשה הכרעת הרשו"א איננה כך (ראו בהמשך). מסיבה זו, היתר השימוש בטלפון רחב יותר מאשר איסורי תורה. כהמשך לכך, לא נכנס כאן למחלוקת השו"ע והרמ"א (שכח, יב) בנוגע לשאלה האם צריך גם במקום פקוח נפש לצמצם בחילול שבת, מכיוון שבמקרים רבים לא מדובר על פיקוח נפש וודאיי וכן מדובר על מצב בו עיכוב מועט לא יפגע בהצלה, ראו על כך למשל בספר צבא כהלכה פרק יז ובהערות שם.

לעיתים יש צורך פרקטי להשתמש בוואטסאפ ולא בחייגן. במקרה זה, לוחצים על הציוור של אפליקציית הוואטסאפ (בתוך המסך הראשי של אפליקציית שבת). לפני המעבר לאפליקציית וואטסאפ, על המסך מופיעה תזכורת בדבר איסור השימוש בטלפון בשבת, למעט לצורך שהותר, ולאחר מכן המכשיר יוצא מהאפליקציה ועובר לאפליקציית וואטסאפ. במהלך כל השימוש באפליקציה, המסך איננו נכבה אלא רק נחלש, כך שכל השימוש בטלפון, רק משנה את המופיע כבר על הצג הדיגיטלי, ולא גורם להדלקת מסך כבוי.

ג. גרמא

עקרון הגרמא משמש לסיוע בהתאמה של מוצרים טכנולוגיים רבים לשימוש בשבת. לפי עקרון זה, כאשר הפעלת המכשיר נעשה באופן עקיף ולא ישיר – הדבר עדיין אסור, אך האיסור הוא קל יותר, ולכן המעשה מותר במקום של הפסד רב⁴, וכן עבור צורכי רפואה ובטחון⁵. עקרון הגרמא מוסכם על פוסקים רבים⁶, וביניהם הרב שלמה זלמן אוירבך⁷ והרב עובדיה יוסף⁸ שפסיקותיהם התקבלו בקרב כל תפוצות ישראל, ובמיוחד בהלכות שבת, ולכן נראה שבמקום הצורך אפשר להשתמש בו בלא שום פקפוק.

4 המקור המרכזי להיתר שימוש בגרמא (במקום הפסד) הוא בגמ' שבת ק"ב ע"ב. הדברים הורחבו והוגדרו על ידי פוסקים רבים. סוגיה זו היא סוגיה מורכבת ועמוקה (למשל יש להשוות את הגמרא הנ"ל לגמ' בב"ק ס ע"ב ושבת מז ע"ב וכן לדיני כוח שני). כמו כן, פוסקי הדור האחרון נחלקו בנוגע לשימוש במכשיר המתוכנן לפעול באופן של גרמא. נושאים אלו ואחרים התלבנו בהרחבה יתירה בכרכים השונים של ספר צימת (ראה חלק א פרק ה) ובמקומות נוספים כגון בספרו של הרב משה קוטקס (טרם הודפס).

5 הרמ"א (שלד, כב) הגביל היתר זה רק למקום הפסד (וכן הוזכר בב"י תקיד, ב), ובשו"ת יביע אומר (או"ח ד' לה, א) הביא מקורות מראשונים נוספים לכך, ונטה להחמיר, ואכן גם בקרב הפוסקים הספרדים היו שהחמירו בכך (מנוחת אהבה ב' א, יג; ילקוט יוסף שבת ה, כ; שו"ת נחלת לוי ג, ג ועוד). בנוסף, נראה שעקב ריבוי השיטות במושג 'גרמא' (ראו בהערה הקודמת) ראוי להשתמש בהגדרה שהתגבשה, המוצגת בגוף הדברים, רק במקום הפסד (גם לסוברים שהשו"ע התיר גרמא לכתחילה).

6 במג"א משמע שגרמא מותרת במקום של צורך רפואי (שכח, נג) וכן נקט החזו"א (או"ח לח, ט) הרשו"א (מאורי אש השלם ב עמ' תרנב), שו"ת יביע אומר (או"ח ג' יח, ח) ועוד. הדברים הורחבו לצרכים בטחוניים על ידי פוסקים רבים, ביניהם: הרב שאול ישראל (תחומין לא עמ' 73), הרב יהושע נויבירט (תחומין לד עמ' 30) ועוד.

7 נציין מעט מהפוסקים שהתירו מכשיר טכנולוגי המתוכנן לפעול באופן מסויים באופן של גרמא: שו"ת זרע אמת (א, מד), שו"ת קרית חנה דוד (ב, נו), החזו"א (או"ח לח, ד), הרב שלמה גורן (תחומין א עמ' 518), הרב שאול ישראלי (שו"ת חוות בנימין א, כז), שו"ת תשובות והנהגות ד, פה (גם בשם המנחת יצחק). ראוי לציין שגם בקרב החולקים על פוסקים אלו, יש שחלקו רק מטעמים של אוירת השבת וכדומה, ולא בהבנת המושג גרמא.

8 מנחת שלמה א, י; א, יג.

9 תחומין א עמ' 518.

עקרון הגרמא נוסח בשמירת שבת כהלכתה באופן הבא: האדם מבצע פעולה מתה, שלאחר מכן כוח חיצוני גורם לתוצאה¹⁰.

לדוגמא, הנחת כדי מים ליד אש בוערת, והמים יכבו את האש בזמן שהיא תפוצץ את הכדים – זוהי גרמא למהדרין, היות והאש היא כוח חיצוני שבסוף ביצעה את התוצאה¹¹. לעומת זאת, מנגנון השהייה של מכשירים דיגיטליים (שנמצא במכשירים רבים על מנת למנוע בלאי ממנועים ומדחסים ולעיתים אף ממעבדים) איננו גרמא, היות ופעולת האדם כבר מתחילה תהליך של ספירת זמן לאחור, ואין כאן מרכיב של אמצעי חיצוני המבצע את הפעולה¹².

הגדרה נוספת שהגדיר הרב רוזן היא שיש צורך בשיהוי זמן לפני ביצוע הפעולה על ידי הכוח החיצוני. נמחיש הגדרה זו – אם אדם יניח כדי מים בתוך אש בוערת והם מייד מתחילים להתפוצץ ולכבות את האש תוך כדי הנחתו – אין זה נחשב גרמא. הגדרה זו מוסכמת על פוסקים רבים¹³, והיא שוללת את האפשרות בשימוש עקרון הגרמא בטכנולוגיות רבות. למשל, ככל הידוע לי, השימוש בדוושת הגז גורם באופן עקיף להגברת מהירות הרכב על ידי שריפת דלק (על ידי כוח חיצוני). לא ניכנס כאן לאופי הפעולה, אך היות והדבר מתבצע תוך כדי הלחיצה על דוושת הגז – לכן אין לראות זאת כגרמא אלא כמעשה ישיר.

לאחר הגדרת עקרונות אלו אפשר להבין כי הבסיס העקרוני של השימוש בגרמא מצוי גם באפליקציה זו. לחיצה על כפתור במסך הטלפון אינה יוצרת שום פעולה חשמלית הנתפסת לחושי האדם אלא רק מסמנת סימון דיגיטלי שאיננו כלום. רק לאחר שכוח חיצוני (פולס חשמלי) סורק את הנקודה הזו – והדבר מתבצע מספר שניות ניכרות לאחר הלחיצה – הכוח החיצוני נותן פקודה לביצוע פעולה חשמלית של יצירת שיחה.

יחד עם זאת, לענ"ד הקטנה והרמושה, גרמא זו היא גרמא גרועה, ואין להתיר את השימוש בה למעט במקרים חריגים, כגון לחיילים שבכל אופן עליהם להשתמש בטלפון לשם פעולות נחוצות שהותר לבצעם בשבת.

הסיבה לכך היא הסימון החשמלי הפנימי המתרחש בלחיצה הראשונה. הגדרת הגרמא

10 מבוא א, כה-כו. ראו בהרחבה במאמרו של הרב ישראל רוזן בתחומין לד עמ' 19-30.

11 קראנו לגרמא זו גרמא למהדרין היות וזוהי הדוגמא הקלאסית המופיעה בגמרא. ראוי לציין שמדברי הרמב"ם והשו"ע ופוסקים רבים עולה שגם במקום שהתוצאה היא וודאית ומכוונת הדבר נחשב כגרמא (ראו גם הערה 7).

12 מסיבה זו חשוב לוודא שההתאמה לשבת נעשתה על ידי מכון מוסמך, כדוגמת מדור הלכה וטכנולוגיה, כי כלפי חוץ התוצאה יכולה להיות זהה – עיכוב של מספר שניות.

13 כך כתוב בש"כ וברב רוזן בהערה 10, וכן בשו"ת זרע אמת (א, מד). אמנם בשו"ת משיב משפט (ב, ו) בנוגע למצלמות אבטחה סובר שיש בכך מחלוקת ראשונים, אמנם אין דבריו מוכרחים. גם הגרז"נ גולדברג נחלק עם הרב רוזן (תחומין כה עמ' 443-452) על כך (גם בנוגע למצלמות אבטחה), ולפי דברי הרב רוזן (בסוף המאמר בתחומין) הוא הודה לו לבסוף שאין להקל בזה מדין גרמא כי אין שיהוי זמן.

במקרה זה מתבססת על כך שהסימון החשמלי איננו כלום מבחינה הלכתית, ולכן אין איסור בפעולת הלחיצה שיוצרת את הסימון¹⁴. טענה זו היא טענה מתקבלת על הדעת, שהרי יש אינספור השפעות דיגיטליות ושינויי מתח שאדם מבצע בביתו הפרטי ובמהלכו ברחוב במהלך השבת, ואף בתוככי גופו. ואמנם, יש פוסקים שאסרו זאת¹⁵, וממילא ביקשו צדדי היתר רחוקים, או שהורו חומרות קשות, אך נראה שרוב הפוסקים סוברים שהדבר מותר¹⁶, וכן ברור לפי שיטת הרשז"א¹⁷ והרב עובדיה יוסף¹⁸ (ולהלן בפרק שינוי זרם נרחיב בטעם ההיתר).

אמנם, הפוסקים המתירים לא התייחסו למציאות בה הפעולה המינורית של שינוי המתח גורמת באופן ניכר להפעלת מכשיר חשמלי, אלא למקום בו אין ערך עצמי להפעלת המתח הזעירה, ולכל הפחות אין זה ניכר. במקרה זה נקל להבין שאין בדבר משום איסור 'מוליד' שהוא הבסיס לאיסור הפעלת מכשיר חשמלי בשבת, או כל טעם אחר. לעומת זאת, בנידון דידן יש מקום לומר שכשם שהפוסקים אסרו את השימוש בחשמל בשבת, כך הם אסרו את יצירת הסימון החשמלי, שכן סימון זה יש לו חשיבות גדולה והוא המניע והגורם להפעלת המכשיר באופן ניכר. אמנם אין הוא נראה לעין האדם, ואף מבחינה פיזיקלית-כימית-אלקטרונית אין לו כמעט שום משמעות עד שיגיע אליו פולס חשמלי. אך למעשה הוא הכוח המניע של המכשיר, והאדם בלחיצה שלו יצר יצירה חדשה בעלת משמעות (שתראה לעיניו לאחר מספר שניות על ידי אופן של גרמא). בקיצור, טענתי היא שהסימון הדיגיטלי נכלל באיסור החשמל הבסיסי, שכן על אף שהסימון עצמו לא ניכר לחושי האדם – אך תוצאתו והשפעותיו הן ברורות וניכרות וגם בעלות חשיבות ומשמעות. ממילא, אין זה מועיל שההפעלה של המכשיר נעשית לאחר מכן באופן של גרמא.

למעשה, שאלתי שניים מגדולי הדור על כך, והם הורו שלפי שיטת הרשז"א יש להתיר גם אופן זה, אע"פ שאכן יש גרמות טובות הימנה (כגון גרמא של סגירת מעגל באופן מכני במקום שאין שום מתח, באופן שהדבר משפיע על הפולס החשמלי הקבוע). לכן, למעשה

14 השימוש בסימנים דיגיטליים במעבד התרחב בצורה יוצאת דופן לאחר שנת ה'תש"ס, וממילא אין לנו התייחסות מפורשת של הרשז"א לדין זה, וחבל על דאבדין.

15 ראו בחוברת שהופצה על ידי משמרת השבת באלול תשע"ד.

16 מנחת אשר (א, לב; ב, לג), הרב שלמה מילר, הרב דוד פיינשטיין והרב שמואל קמינצקי (שלושת גדולים אלו בישורון לו). וכן דעת האג"מ (תחומין יד עמ' 433) והגרז"נ (תחומין כה עמ' 441 והלאה) בנוגע למצלמות אבטחה (ופוסקים רבים נוספים).

17 הר"י נויבירט בשם הרשז"א שהתיר מצלמות אבטחה (תחומין יד עמ' 434). לדעת הרב לייזרון (ישורון כט) הדבר נחשב כשינוי זרם לפי דעת הרשז"א.

18 שהרי היתה מצלמה במעגל סגור מותקנת בביתו, הפועלת על עקרון של רישום דיגיטלי פנימי, והיא היתה פעילה גם בשבת (שו"ת משיב משפט חלק ב סוף סימן ו).

אין להחשיב את הסימון הדיגיטלי ככלול באיסור הפעלת מכשיר חשמלי אפילו במקרה המתואר, וגרמא זו היא אפשרית.

ד. שינוי זרם

עקרון שינוי הזרם הוא עקרון חשוב המהווה בסיס לפתרונות הלכטכנולוגיים רבים¹⁹. בפתח הדברים ראוי להדגיש שאין להשתמש בהיתר זה לבית הפרטי משום חשש בלבול וכן חשש לזלזול בכבוד השבת. על פי עקרון זה, האיסור בהפעלת מכשיר חשמלי בשבת הוא רק בהפעלה מאפס, אך במקרה שהמכשיר כבר פועל – אין איסור בשינוי עוצמת הזרם. [צריך להדגיש שמדובר דוקא במכשיר הפועלים על חשמל האסור משום בונה או מוליד ולא במכשירים שיש בהם חוטי להט שבהם האיסור הינו מבעיר ובהם אסור לגרום לשינוי זרם. בנוסף הדיון הוא רק לפי השיטות המתירות שינוי זרם, שעליהם אנו סומכים ביחס למקרה שבו יש צורך אמיתי, כגון צורך בטחוני של חייל בעת מילוי תפקידו]. למשל, קלנועית שכבר נוסעת – אין איסור להגביר את מהירותה. אמנם דוגמא זו דורשת שתי הסתייגויות, הנובעות מהשקפה הלכתית אחת ויסודית, שפסיקת ההלכה נקבעת לפי חושי האדם ולא לפי ניתוחים מדעיים²⁰.

ראשית, אין זה מספיק שמבחינה מדעית הקלנועית כבר פעילה ויש בה מתח, אלא יש צורך שלחוש האדם יראה שהקלנועית פעילה והיא נמצאת בתנועה (אפילו תנועה איטית ביותר שקשה להבחין בה מבלי התבוננות מעמיקה). הסתייגות זו נאמרה במפורש (על מקרה זה) מהרשז"א לרב ישראל רוזן²¹.

שנית, במקרים רבים יש לדון מבחינה מדעית האם מדובר על שינוי זרם או על פעולה חדשה. למשל, הגברת זרם הקלנועית יכול (תלוי בסוג המנוע וההתקן) להיחשב כהפעלה וכיבוי (בתדירות גבוהה יותר) ולא רק כהגברת זרם חשמלי הגורם למהירות גבוהה יותר. במקרה זה יש להתייחס לאיך שהדבר נתפס בחושי האדם²². עקרון זה נאמר לרב ישראל רוזן על ידי הרב

19 הרשז"א הגדיר עקרון זה (שו"ת מנחת שלמה א, יב ד"ה אולם ראיתי. ראו עוד בספר צומת בהערה 21 ו401 בפרק ד הדין בשינוי זרם), והדברים הורחבו ויושמו רבות על ידי הרב ישראל רוזן. ראו במאורי אש השלם החדש (תשפ"ד) התייחסות רבה לנידון זה. כמו כן ראו בספר צומת (חלק א פרק ד) הרחבה על כך.

20 עקרון כללי זה מוסכם על פוסקים רבים, אך ההגדרה המדויקת שלי היא מעורפלת, ואין כאן המקום לדון בכך. במספר מקומות בדברי הרב ישראל רוזן ולהבחל"ח הרב יעקב אריאל, משמע שיש ללכת בדרך האמצע – אי אפשר להתעלם מהגדרות מדעיות ידועות וברורות לכל, אך אין צורך להעמיק ולדון הלכות על פי הבנת מדע מיקרוסקופית. ויש להאריך בכך.

21 מופיע בתחומין כו עמ' 90 (במאמרו היסודי של הרב ישראל רוזן על שינוי זרם).

22 אמנם ביחס להבערה של אש במנוע, במנחת שלמה משמע שהרשז"א שנטה לומר שהאיסור הוא במספר הבערות החדשות (שאינן נתפסות לחושי האדם) ויש לחלק (ראו גם בהערה הבאה).

נויבירט (על מקרה זה)²³. באופן דומה לכך, מספר הרב רונן אהרון (רמ"ד הלכה וטכנולוגיה) שבפגישה עם הרב אייל קרים והרב רוזן, ביאר לו הרב רוזן שאין זה משנה מה קורה בתוך המיקרו-פרוסטור, ואם יש שם מיתוגים גמורים ולא רק שינויי זרם, אלא העיקר הוא כיצד הדבר נתפס כלפי חוץ. כאשר שמעתי את הדברים מפי הרב רונן אהרון הוא הוסיף שלאחר בירור מעמיק הוא הגיע למסקנה שכיום המיקרופרוסטורים בנויים באופן כזה שגם מבחינה מדעית יותר נכון להגדירם כשינוי זרם ולא כסגירת מעגל²⁴.

מדברים אלו עולה שכל עוד האפליקציה פועלת – אין איסור בביצוע פעולות, על אף ההשפעה על המערכת הפנימית של הטלפון (כולל יצירת הסימון הפנימי העומד בבסיס הגרמא)²⁵. אמנם יצירת שיחה, בעצם גורמת הפעלה גמורה של מכשיר שהיה 'כבוי' – היא יוצרת שיחה בטלפון אחר. כאשר הטלפון האחר הוא עם מסך פעיל, ואין חיווי של צליל או רטט – יתכן שיש לדון זאת כשינוי זרם בטלפון האחר, אך בדרך כלל אין זה המצב. לכן טוב עשו מפתחי האפליקציה שהתבססו על עקרון הגרמא בזמן יזימת שיחה. ומאידך גיסא, טוב עשו שלא השתמשו בעקרון הגרמא בכל שימוש בטלפון עצמו, שכן הדבר מותר מדין שינוי זרם.

על מנת להשלים עקרון זה של שינוי זרם, נתייחס לדין שינוי זרם בתצוגה הדיגיטלית של הטלפון.

23 כך נמסר לי מהמהנדס הרב אליעזר טויק. מדבריו היה משמע שהרב נויבירט גם התבסס על כך שסיבת איסור השימוש בחשמל איננה ברורה, כפי שהרשז"א דחה את הביאורים השונים בדבריו במנחת שלמה (א), (ט).

24 עוד ראוי לסייג היתר זה ולומר שבמקום שהאדם סוגר מעגל באופן גמור על מנת לגרום להגברת זרם – הדבר יהיה אסור, שכן סגירת המעגל היא היוצרת את התוספת החדשה, ואין כאן מקום להאריך בכך. כך עולה בבירור מדברי הרב ישראל רוזן במאמרו הנ"ל על שינוי זרם, למשל הצורך בפיתוח מקלדת שבת קיבולית (הפועלת על שינוי זרם ולא סגירת מעגל כמו לחצני מקלדת רגילים) נובע מסיוג זה.

25 אמנם בדברינו לעיל נקטנו שבמקרה כזה בו הסימון בפני עצמו הוא בעל חשיבות ותוצאתו ניכרת הדבר יחשב כהפעלה מאפס, ולא כשינוי זרם. גם אם לא נקבל עקרון זה שסימון דיגיטלי פנימי הוא שינוי זרם יש טעמים נוספים להתיר זאת: א. לא כלול באיסור חשמל (כנ"ל). ב. במצבים רבים – פסיק רישא דלא ניחא ליה באיסור חשמל (אך לא במקרה של סימון פנימי היוצר גרמא או מאפשר פעילות תקינה של מכשיר). ג. לא ניתנה תורה למלאכי השרת ולא נאסר דבר שאינו ניכר לחושי האדם. ועוד (ראו על כך בספר צומת חלק א פרק ז' רישום דיגיטלי בשבת').

ה. מסך דיגיטלי

במספר נידונים שונים הפוסקים דנו בהגדרת הכתיבה על מסך דיגיטלי²⁶. פוסקים רבים סבורים שמדובר על איסור דרבנן²⁷, שכן מדובר על כתב שאינו מתקיים²⁸. פוסקים אחרים סבורים שמדובר על איסור תורה²⁹, שכן הכתב מצד עצמו ראוי לקיום, ורגילות מעשה אנוש לשנות מצב קיים אינה שיקול להגדרת כתב שאינו מתקיים³⁰. למעשה, במקרה של שעת הדחק, מקובלת על חלק מהפוסקים פסיקת הרשו"א³¹ ודעימיה³², שהכתיבה על המסך לא נידונית כלל ככתב, ואולי יש בה איסור דרבנן קל³³, היות והיא זקוקה לכוח חשמלי שיקיים אותה בכל רגע נתון³⁴.

גם לאחר הגדרת איסור הכותב (שאינו קיים) יש לדון האם יש איסור של שימוש בחשמל בשינוי תצוגת המסך. בהקשר לכך יש להזכיר את הדברים שכתבנו לעיל, שאין איסור בשינוי זרם חשמלי, וממילא המסקנה היא שהפעולה החשמלית של שינוי המסך איננה אסורה.

חשוב להזכיר שיש כיום שני סוגים עיקריים של מסכים - LCD ו-OLED. המסך מסוג LCD הוא מסך המבוסס על תאורה קבועה ותזוזה של פלזמה בהתאם לשינויי זרם במטריצה, והוא נפוץ בסוגי טלפון מסוג אנדרואיד (אך אין שום קשר בין מערכת ההפעלה לסוג המסך). סוג מסך זה בוודאי נחשב כשינוי זרם, שכן אין בו הפעלה וכיבוי, אלא שינויי הזרם משפיעים על תצוגת המסך. לעומת זאת, הסוג השני OLED, מבוסס על תאורה (עם מספר צבעים) לכל פיקסל במסך (ברזולוציות שונות), ויש בו מבחינה מדעית כיבוי והפעלה של נקודות תאורה

26 ראו אריכות בנידון בספר קדושת השבת ב מילואים פרק ח ענפים 4-17.

27 שו"ת יביע אומר (או"ח חלק ח ח, ה), ארחות שבת (טו הערה נה). ראו גם שו"ת ציץ אליעזר (חלק יד ל, ו).

28 כך הוא המצב ברוב סוגי המסכים הדיגיטליים התלויים בחשמל ונכבים מיד עם ניתוק החשמל, למעט למשל מסך של דיו דיגיטלית, כגון קינדל, שבו המסך ממשיך להציג גם לאחר הפסקת זרם החשמל, אמנם גם שם יש לדון שהדבר יחשב ככתב שאינו מתקיים משום אופי השימוש.

29 הריש"א (ראו שו"ת ישא יוסף א, עח; ד, פב), שו"ת שבט הלוי (ו' לז, א).

30 כפי שעולה מדברי הרמב"ם שבת יא, ז בכותב על בשרו.

31 מבוסס על דברי הרשו"א ביחס לאיסור מחיקת ה', ראו צהר ז עמ' קלט. וכן משמע שהבינו הר"י נויבירט (תחומין יד עמ' 433) והגרז"ן גולדברג (תחומין כה עמ' 442) בדברי הרשו"א.

32 כך דעת הרב יעקב אריאל והרב דוב ליאור, הובאו בהלכה כסידרה בצה"ל ג עמ' 111. ראו גם לשון האג"מ (תחומין יד עמ' 433) שזהו 'לכל היותר איסור דרבנן'.

33 ראו נשמת אברהם שם, ו, 11 בשם הרשו"א. וכן ראו במאורי אש השלם עמ' תשמ שלכתחילה יש להימנע ממחיקת שם ה' ממסך מחשב כאשר אין בכך צורך.

34 לפי פסיקה זו מובן היטב מדוע העולם לא נוהר ממחיקת שם ה' מעל המסך, ואף סופרי סתם יראי השם משתמשים בהגהה ממוחשבת בשבעת השמות שאינם נמחקים, וכן הוכיח הר"י נויבירט (תחומין יד עמ'

קטנטנות. אמנם, לפי ההגדרות שהגדרנו לעיל, נראה שגם סוג מסך זה כלול בהיתר של שינוי זרם, היות ולחושי האדם הדבר נתפס כשינוי זרם.

יחד עם זאת, הדלקה גמורה של המסך היא מעשה חדש. גם במקרה בו המסך היה במצב שינה והיה בו מתח – בחוש האדם הדבר נתפס כפעולה חדשה לגמרי. לכן, טוב עשו מפתחי התוכנה שהשאירו את המסך דולק כל הזמן, על מנת לאפשר את השימוש בטלפון מבלי הדלקת המסך אלא רק על ידי עקרון שינוי זרם¹. בנוסף, לפי חלק מן הפוסקים יש איסור כותב בשינוי התצוגה על המסך, ולכן ראוי לחוש לשיטתם כאשר זה אפשרי, ולמעט ככל הניתן בצורך בשינוי התצוגה, ולכן טוב שכמה שיותר דברים יוצגו על המסך הראשי. בנוסף לכך, מיעוט הצורך בביצוע פעולות נגיעה והשפעה על הטלפון הוא מצב המתאים יותר לאווירת השבת.

1. אוירת השבת

כפי שכבר הזכרנו, המציאות מוכיחה שבמקום בו אדם עוסק בהיתר בשבת בפעולה אסורה – יש לחוש, במיוחד לאור התדירות הגבוהה, שאווירת השבת וחומרת האיסור תתמסמס אצל המבצע, או לחילופין אדם כזה עלול להגיע לידי ביצוע פעולה אסורה בשוגג. לכן חשוב מאוד לאפשר למי שמשתמש בטלפון בהיתר בשבת שירגיש כמה שיותר שהדבר נעשה תוך צמצום מרבי של האיסור, ומתוך אוירת שבת.

בנוסף לכך, יש מקום להדגיש את החשיבות של אוירת השבת באפליקציה זו, כתשובה למי שיבוא לפקפק על היישום של עקרונות ההתאמה לשבת באפליקציית שבת: א. עקרון הגרמא – במקרה של ביצוע רישום דיגיטלי לשם ביצוע פעולת גרמא, יתכן שעצם הרישום הוא אסור, ולכן לא יועיל כאן הגרמא גם לשיטת הרשו"א (ראו לעיל). (אך למעשה הסקנו שזוהי גרמא תקינה במקרים חריגים). ב. עקרון שינוי הזרם – שינוי הזרם הוא בסיס להיתר שימוש (לכוחות הבטחון) בכל מסך דיגיטלי המצוי כיום, ויתכן שאין צורך באפליקצייה ייעודית, אלא בהגדרה שתגרום לכך שהמסך לא ייכבה (אמנם למעשה קשה לבצע הגדרה זו בלא אפליקצייה ייעודית).

מעבר לכך, חשוב להבין שאווירת השבת זהו יסוד הלכתי מובהק, ולא רק רגש יהודי בריא. הרמב"ן על התורה² מדגיש שמצוות השבת היא בשביתה ומנוחה, ולא רק באי עשיית ל"ט מלאכות. לכן, גם אדם שלא עשה שום מלאכה, אך כל היום היה עסוק בסבלות – עבר על

1 לא ניכנס כאן לדיון האם כניסה לאפליקציה חדשה נחשבת כהתחלה מאפס ולכן איננה כלולה בעקרון שינוי הזרם. ובכל אופן זוהי סיבה נוספת לחשיבות האפליקציה בכך שהיא מצמצמת את הצורך בפתיחת אפליקציות בשבת.

2 ויקרא כג, כד.

איסור תורה (הדברים הובאו גם בריטב"א על מסכת ר"ה³). החתם סופר⁴ הרחיב עקרון זה לכל אדם שלא שובת ממלאכתו ביום השבת, על אף שאין איסור גמור במלאכתו. הרב יעקב אריאל⁵ מרחיב עקרון זה לכל שימוש במכונת חכמה המסוגלת לבצע את נידוד האדם באופן אוטונומי, היות ומכונת היא מכשיר הנועד להוציא את האדם ממסגרת ביתו הפרטי ומנוחתו, אל עבר עולם החוץ, העבודה והעשייה. באופן דומה, יתכן שגם שימוש בטלפון מהווה פגיעה מדאורייתא באופי השבת, ונוגד את ציווי השבתון המפורש בתורה, ולכן חשוב כל כך לאפשר בו שימוש מושכל ומתאים ככל הניתן לאופי השבת, על פי מה שאפליקציה זו מאפשרת.⁶

יש להדגיש שגם הרמב"ם הסובר שהמושג עובדין דחול הוא הרחקה מפעולת איסור⁷ (ולא כראשונים הסוברים שזהו מושג עקרוני שיום מועד לא יכול להיות כיום חול⁸) – מודה שאיסור מוקצה נועד בשביל להשוות לשבת שוני מיום חול רגיל, וגם הוא מודה לעקרון ההלכתי המנחה של אוירת השבת⁹. הפוסקים דנו במקרים רבים בדין של זילותא דשבת¹⁰, וגם הפוסקים הסוברים שאין איסור במקרים של 'אושא מילתא' (כפשטות דעת השו"ע¹¹) מודים שיש איסור במקרים המהווים זלזול בשמירת השבת¹².

בהמשך לנושא זה יש לציין את הדילמא על האופי הראוי של הפצת האפליקציה – האם יש לחשוש שהפצה בתפוצה רחבה עלולה לגרום לשימוש לא נכון בה, כגון אצל בני נוער? לפי עניות דעתי היות והאפליקציה לא באה להתיר את איסור השימוש בטלפון, שהרי כפי שראינו ההיתר מתבסס על גרמא שהותרה רק לכוחות הבטחון, וכן האפליקציה רק מאפשרת חייגן,

3 דף לב ע"ב.

4 שו"ת חו"מ קצה.

5 שו"ת באהלה של תורה ב' כג, א, וכן בהמעין נד, ד (210).

6 אין להקשות שאין קשר בין אפליקציה זו ל'אוירת השבת' שהוא מושג שנאמר במקום בו אנו דנים על שימוש בדבר המותר, היות והמושג 'זילותא דשבת' הוא מושג רחב, שיש לו גם פן מטא-הלכתי, וגם בפן ההלכתי המובהק יתכן, בהתאם לחומרת הפגיעה בצביון השבת, שיש לבחון אותו. בנוסף, אין להקשות שאפליקציה זו אינה עוזרת לשמור על צביון השבת כלפי חוץ שהרי אנשים אחרים רואים שמתמש בפלאפון כהרגלו. כי בסופו של דבר האדם כלפי עצמו יודע שהוא לא מתנהל בשבת כמו ביום חול, ואין הוא משתמש בטלפון של יום חול, אלא בטלפון שהוסב ויועד לשימוש במצבים המותרים בשבת, וממילא הדבר גם מועיל למניעת החשש של 'מדרון חלקלק'. כאמור, צביון השבת הוא מושג הלכתי עם גדרים הלכתיים, וכשכזה הוא נמדד לא רק לפי האוירה הכללית שאנשים מרגישים. ויש להאריך בכל זה.

7 ראו על כך במאמרו של הרב אוהד פיקסלר (המעין 209).

8 גם במאמר הנ"ל בהערה הקודמת.

9 רמב"ם הלכות שבת פרק כד הלכות יב-ג.

10 ראו באורך בספר עובדין דחול של הרב צוריאל אוחיון.

11 שו"ע סימן רנב סעיף ה ראו באריכות בספר צומת חלק א פרק ב 'אוטומציה בפעילות חשמלית בשבת'.

12 שו"ת יביע אומר או"ח חלק א כ, יב.

ובעיקר משום שחלק מהותי באפליקציה הוא לגרום לאווירת שבת אצל מי שנאלץ בלאו הכי להשתמש בטלפון ולא להתיר את השימוש – אין חשש לשימוש לא נכון באפליקציה מתוך טענה שאפליקציה זו מכשירה את השימוש בטלפון, שכן אין זו כלל מטרת האפליקציה.

ז. סיכום

אפליקציית השבת של מדור הלכה וטכנולוגיה מסייעת להגביר את אוירת השבת אצל גורמי בטחון הזקוקים לשימוש בטלפון בשבת, ולכן יש להמליץ על השימוש בה והפצתה ברבים. יש להדגיש שאפליקציה זו כלל וכלל איננה מכשירה את השימוש בטלפון בשבת, אלא רק מאפשרת להפחית את חומרת האיסור לפי חלק מהשיטות.

ויה"ר שבזכות המאמץ על שמירת השבת נזכה בביאת גואל צדק ובבניין ביהמ"ק בב"א.